

Pille-Riin Purje

Eesti näitekirjandus 2023: „Ise loen ja loon oma loo!”

1: *Mis on kõige-kõige hullem, mis võib juhtuda sellega,
kes oma lugu loob, teisi kaasa toob?*

2: *Võib teiste silmis olla ta veider ja narr.*

3: *Mis siis? Elu ongi virvarr!*

Draama-aasta esipaar: Lilli ja Ottõ

2023. aasta näitekirjanduse ülevaateartikli pealkirja ja moto haarasin vaimukast, samas harivast värssnäidendist „**Lilli**”, autorid Kaija M Külm ja Jaanika Tammaru. „Lilli” kannab žanrimääratlust, milles toredasti tasakaalus iseteadlik ambitsioon ja ulakas muie: kaasaegne kangelasepos. Teater Must Kast mängib-laulab lugu vägevast naisest Lilli Suburgist (1841–1923), tema elutee ja kaastee-liste kaudu aga ühtlasi Eesti ärkamisajast ja eestlase olemusest. Hoogne, uljas räppmuusikal „Lilli” kestab 100 minutit, iga minut sisendab vaatajasse vaimu-erksust, elujulgust, olemise rõõmu ja kohusetunnet. Pärast etenduse nägemist on puhas lust „Lilli” teksti lugeda, värsiread muunduvad muusikaks ja ärkamis-aeg tärkab. (Tekkis vaid uudishimulik küsimus, miks on kirja pildis Karl, mitte Carl Robert Jakobson – väike provotseeriv nali?)

Sama hingatõmbega kiidan Jaune Kimmeli kultuuriloolist näitemängu „**OTTÕ**”, lavalugu Otto Wilhelm Masingust (1763–1832). Kohavaimust kantud suvelavas-tust „OTTÕ” mängiti Masingu elutee ja -tööga seotud paigas, Viru-Nigula pasto-raadi õuel. Keelemees, kellele kuulub „esimese ÕÕ õigus” (kui võluv ja nõtkerepliik!), on ju varemgi näitelavale ilmunud, Jaan Krossi jutustuses „Taevakivi” ja sellest võrsunud Paul-Eerik Rummo näitemängus „Taevast sajab kõikseag kive”. Kimmeli värskes lavaversioonis on Otto noorem mees, kelle missioon alles võnkuv, otsiv, kõhklev. „OTTÕ” on värvikas lavalugu, kus nimitegelase püüd orjamentaliteediga eesti (kõrtsi)rahva vaimu, keele- ja mõtteilma harida põimub osavalt romantilise seikluslikkuse ja armutundmustega.

„Lilli” ja „OTTÕ” on vormilt erinevad, aga nende ühisosaks on täpselt ja tundlikult seatud sihik tänapäeva. Sõnumiks vaimsus ja inimese vastutus aja(loo)s. Mõlemat teksti vääristab sõnamängulisus, sõnastamise lust. Kinnitagu seda võtme-repliigid kummastki näidendist.

3: Küll on muutunud ajad! Vaene Lilli, et elas just siis, kui ei kuulatud tema ideid.

2: Mitte ajad ei muutu, vaid inimesed muudavad neid.

1: Korra veel, see on tähtis leid!

KOOS: Mitte ajad ei muutu, vaid inimesed muudavad neid.

OTTO: Ma olen maailmale ajaviide.

ANNA: Sa oled viide maailma ajale, mil kõik on pea peale pööratud, aga sa lähed ikka edasi.

Uitamisi lavatekstide virvarris

Nõnda siis: näitekirjandus ühe aasta raamides kui viide oma ajale. Teatrikunst on olevikuline niikuinii. Samas puudub sedavõrd värskeid lavatekste lugedes mõtestamiseks ja üldistamiseks hädavajalik ajaline distant. Hetkel ongi mullused draamatekstid vaatleja-lugeja peas üks paras virvarr. Toetudes ikka tänuga Eesti Teatri Agentuuri (ETA) andmebaasile, loendasin algupärandeid ja dramatiseeringuid kokku 134. See nimekiri võib veel täieneda. Pealekauba on veel ka trükkis ilmunud näidendid ning siin Loomingu lehekülgedel avaldatu. Jäägu ligikaudseks arvuks kena ümmargune 150.

Nimistusse kuulub õige erisuguseid tekste. Nende seas leidub tantsu-, luule-, muusika- ja rännaklavastusi. Konspektiivseid visandeid, lavastajapilgulisi remargirohkeid skripte. Erineva meeleoluga sketširidu, monoloogidest koosnevaid kompositsioone, seisundipeegeldusi. Dokumentaalsuse ja fiktsiooni põimingu. Klassikatöötusi. Aga ka n-ö vanu häid psühholoogilisi lugusid.

Mõnegi pealkirja juures on ETA lisamärke, et teksti kallal veel toimetatakse ja tulemust pole agentuuri seni laekunud; või hoopis nending: fikseeritud alustekst puudub. Jätangi nood „nähtamatud tekstid” kõrvale, tõtt-öelda suurema süümepiinata, kohati isegi kergendusega.

Samuti ei kuulu vaatluse alla ammuilma tuttavate näidendite uuslavastused, näiteks Paul-Eerik Rummo „Tuhkatriinumäng”, Jaan Tätt „Meeletu” ja „Ristumine peateega”, Mati Undi „Vend Antigone, ema Oidipus”. Kes oskaks aimata, millised 2023. aasta algupärandid ajaproovile vastu peavad, millalgi aastate pärast jälle lavastajaid ahvatlevad?! Kindlasti on ka päris arvestatav hulk laperdavaid ühepäevaliblikaid.

Kontakti tekkimist või katkemist tekstiga võib nii- ja naapidi mõjutada tõik, kas olen seda ka laval näinud või mitte. Olgu täpsustatud, et 150 näidendist on mul vaadatud 70. Õigemini vaadatud või kuulatud, sest nimekirjas on ka kuuldemängud. Kõike läbiloetut käsitleda pole siin ruumi ega vast vajadustki.

Hakatauseks paar puhtsubjektiivset selgitust. Ei tundu korrektne vaagida tekste, millega olen ise lähedalt seotud. Esmalt puudutab see kuuldemänge, kuna töötan Raadioteatris toimetajana. Mainin siiski, et valdavalt on helisalvestatud lühivorme, näiteks humoorikate episoodide sari „Juuksur” ja satiirisari „Pohlad”. Aasta ainuke täispikk kuuldemäng on Tiit Palu „**Taevasse minemise torn**”, südamluk komöödia armastusetundest läbi elu, tegelasteks muhulane Riste ja saarlane Madis. Ei raatsi jätta tsiteerimata autori sissejuhatavat remarki: „Dialoog on saare-muhu murdes ja intonatsioonidega. Esitajad võivad siia lisada

kõnekujundeid ja -rõhkusid, see just olekski hea. Need inimesed on nagu pugenud ürgse keele taha peitu, ja vaatavad sealt uudishimulikult välja.”

Ilmvoimatu oleks mul distantseeruda Tiit Palu näidendist ja lavastusest „**Unistus**”: osalesin loomeprotsessis ja lugu on minu jaoks ülimalt isiklik. „Unistuse” tegevus toimub aastal 1947 Kuressaare Teatris, kus seda ka praegu mängitakse. Tegelasteks nooruke Ester Reinart (hiljem Ester Purje, minu ema), teatrijuht Paul Kalde, näitlejad Mati Hammer (Magda Saliste), Aleksander Resta, Jaan Tappel. Vaatlejana sõandan kinnitada, et dokumentaalsel aluspõhjal loodud pildikesed teatrielust, näitleja argipäevast ja unistusetruudusest on publikule siirast kaasaelamisrõõmu pakkunud.

Samuti puudub mul tarviline kõrvalpilk Heidi Sarapuu raamatule „**Klassikute Varius**”, sest olen kaasautor mitme kirjutisega. Kaunilt kujundatud raamatu kaante vahel on kolm kultuuriloolist lavateksti („Klassikute proud”, „Viis kuud Vildega”, „Tuhast tõusnud teater”), lisaks vastukajad ja pajatused. Olen olnud aastakümneid Variuse teatri ja Heidi Sarapuu loomingu andunud fänn ja selleks ma jään.

Otsusekindlalt, eks ka täheruumipuudusel heidan kõrvale dramatiseeringud, ehkki mõnigi neist on kaalukas ja vääriks põhjalikku võrdlevat analüüsi algteosega. Toon näiteid: Priit Põldma – Günter Grassi „Plekktrum”, Mihkel Seeder – Franz Kafka „Metamorfoos”, Johan Elm – Sarah Crossani „Kasvav kuu”, Mari Rosfeldt – Vaino Vahingu „Näitleja” jt. Niisamuti filmide põhjal kirjutatud lavatekstit: Diana Leesalu ja Kaarel Väljamäe – Johan Cassavetese „Esietendus”, Roos Lisete Parmase „Head lapsed” – Yorgos Lanthimose „Koerahammas”. Lastelavastustest Ott Kiluski „Suur Boy ja Väike Boy” – James Krüssi „Minu vaarisa ja mina”, Urmas Lennuk – Robert Vaidlo „Kessu ja Tripp” jt.

Eraldi teema võiks olla seegi, kuidas mõtestada uut tekstiloomet kahe William Shakespeare’i tragöödia puhul. Ene-Liis Semperi ja Tiit Ojasoo „Macbethi” kavaleht osutab: Nõia tekstid – Hasso Krull; tsitaadid Filippo Tommaso Marinettilt (Johannes Semperi tõlkes) ja Ülo Tuulikult. „Leari” („Kuningas Lear”) puhul on tegu lavastaja Andres Noormetsa ülekirjutusega, mida omakorda oleks põnev võrrelda Noormetsa „Othello” tekstiredaktsiooniga (Vanemuine, 2016).

Täiesti unikaalseks nähtuseks on kujunenud Riina Roose kontsertlavastused Tallinna Linnateatri musikaalse näitetrupiga: aastal 2023 „Seitsmemagajapäev” Arvo Pärdi Keskuses, une- ja hällilaulud, õhtu-, öö- videviku-, hämariku- ja muidu vaiksemat sorti laulud, ning „Õhtu rannal. Valter Ojakäär 100”, kus kõlamas ka Ojakääru kaasteeliste loomine. Laulud koos vahetekstidega moodustavad emotsionaalse ning pedagoogilise kultuuriloolise terviku.

Klassikud, kollaažid, kompositsioonid...

Päris kenake hulk koguneb kompositsioone klassikute tekstidest, kirjanduslikke tsitaate pillutavaid kollaaže jms. Hea näide on Helena Läksi ja Mirko Rajase

„**Hingest ja südamest**”, mis põhineb A. H. Tammsaare armastusteemalistel tekstidel tosinast teosest, esseistikast ja kirjadest. Põimikus on vägagi tuntud tekstikohti („Elu ja armastus”, „Põrgupõhja uus Vanapagan”), aga ka üllatusi, mida mõnus pärast etendust raamaturiulist otsida („Naistevõrgutaja”, „Memento mori”). Seda tüüpi lavateksti lugedes iseväärtust nii väga ei sugenegi, põhivõlu on lavastuse õhustikus, rütmides, näitlejate interpretatsioonis.

Või Ott Aardami ja Andri Luubi lavale seatud „**Konrad Mägi kirjad**”, mis Theatrumi mängukavas kuulus rubriiki „Kuulamised” ja mille on salvestanud ka Raadioteater. Siingi on õhustik olulisem kui kirjad üksipäini, iseäranis kütkestavaks kujunes kirjasõna ja Konrad Mägi maalide (slaididel) mõju koos noore helilooja Georg Jakob Salumäe muusikaga.

Tsitaate mängitab vallatult Jaanika Juhanson „**Põrguvürsti pitsball**” intriigeeriva alapealkirjaga „kirjanduslik salong teispoole head ja kurja”. Kultuurikabaree keskmes on parnassile pürgiv Marge, tulevane kirjanik. Kaasautorite ja tsitaatide tulevargiga sobituks see tekst ka rühmatööde seksiooni, need piirid ongi suhtelised. Ka Gerda Kordemetsa „**Koidulahing**”, mille pealkirja annab kahtemoodi liigendada, hüpitab Lydia Koidula näitemängude tekste ja tegelasi. Lolla ehk Lydia soov oma tegelaskujusid kaasajastada ei mõju selles loos kuigi isikupärase sõnumina.

Tammsaare „Tõest ja õigusest” astus lavalaudadele Oru Pearu nimetu naine – Veiko Märka monoloogis „**Lambasihver**”. Kaante vahele jõudis tekst juba 2021. aastal raamatus „Vargamäe eided ja koerad”; nüüd näeb tegelast Merle Palmiste stiilses kehastuses Karlova Teatris. Siiski tundub mulle, et Märka tekst on loomuldasa pigem kirjanduslooliste põietega essee, mis sobib paremini lugemiseks.

Isemeelset mängu Eduard Vilde tuntud tegelastega mängib Tiit Palu näiden-dis „**Pisuhänd 2**”, tuues tegevuse tänapäeva. Köidab loovuse ja eneseusalduse teema, mida sisemise saladusega kannavad vaikiv Ludvig Sander ja armastuse mõjul lonkamisest vabanenud Laura Piibeleht. Palu jätkab Vilde radadel, 30. märtsil esietendus Vanemuises tema lavastatud näitemäng „Side”. Kavalehel on Eduard Vilde väide: „Draama pole üldse kirjandus. See on arhitektuur.”

Siinkohal nimetan ka Henrik Ibseni draama vaimukat ümberehitust: Siret Campbelli ja Mehis Pihla „**Meister Solness**” jõudis näitelavale küll 2022, aga tekstina kaante vahele möödunud aastal, Eesti Draamateatri „Näidendiraamatu” sarjas (nr 40). Ibseni tegelased ja nende käitumismotiivid jäävad äratuntavaks. Kas ei liida just arhitektuuri teema vargsi niivõrd eriilmelisi näidendeid nagu „Meister Solness” ja „Pisuhänd 2”?

Klassika ümbertõlgendamiste kilda kuulub ka Andrus Kivirähki „**Juudit**”, tõukudes Tammsaare näidendist, seegi tekst on VAT Teatris lavastatud varem, aga ilmus 2023 Kivirähki samanimelises näidendikogumikus. „Juudit” on läinud aasta ainus tüsedam näidendiraamat, kaante vahel on kokku kuus näidendit, neist kaks seni lavastamata. Kivirähk kirjutab ju hämmastavalt palju, iga

näidend ei saagi olla kuldmuna. Sellegipoolest mulle kangesti sümpatiseerib meie aja rahvakirjaniku näidendiraamatute hulk riulis. Niminäidend ei kuulu miskipärast mu lemmikute kilda, aga vahest ei hooma ma sarkasmi haaret. Dramaturgiliselt üpris hõredakene ja justkui tühja lobisev tundub nelja naise lugu „**Väikesed saladused**”, mida ma laval näinud ei ole. Tibake kipub lohi-sema ka „**Labürint**”, ehkki seal kohtab rohkem sürrealismi ja nalja. „**Kriku ja Kronks**”, näidend kahele vanale nukunäitlejale, mõjub kui variatsioon „Päikesepoistest” või Kåbirlinskite duett, meenub ka Kivirähki „Vanamehed seitsmendale” (1992), ilmselt tänu nukunäitlejate kuningale Hendrik Toompere seniorile, kes oli vana kaluri Nikolause rollis. Teravmeelne eestluse peegeldus „**Talupojad tantsivad prillid ees**” ilmus esmalt aastal 2021 Eesti Draamateatri „Näidendiraamatu” sarjas.

Aga mu lemmiknäidend on „**Tõll**”, mille Kivirähk on kirjutanud Kuressaare Teatri tellimusel. Aare Toikka lavastas „Tõllu” Eesti Vabariigi sünnipäevaks saarlastele kenaks kingituseks. Õnneks püsib „Tõll” teatri mängukavas, Piret Rauk ja Loviise Kapper loovad uhked rollid. Näidendis paelub poeesia ja kujundivägi. Tegelasteks on kaks naist, inimsaatuste tikkijad ajatuseruumis. Vanem naine tikib halli ja pruuni niidiga argielu, aga peab aeg-ajalt tikkima ka punase ja musta – need värvid tähistavad sõda. Noorem naine käib helesinist niiti otsimas, tema retked on ränkrasked ja niit kahaneb kiiresti. Ka muinaslood vägilasest Tõllust vajavad helesinist niiti.

NOOREM: See pole ju minu valida, millega ma tulen. Aga ma olen helesinisest niidist alati rõõmu tundnud. Sellega on tore tikkida.

VANEM: Jah, muinasjutte.

NOOREM: Unistusi, lootust. See on nagu selge taevaskõõlu ja mere kohal. See muudab maailma suuremaks ja ilusamaks.

See on Eesti laul...

Märkimisväärne hulk on dokumentaalsete tegelastega lavalugusid, seejuures eriilmelisi ja mitmesuguse tasemega tekste. Üks puudutavamaid neist on Merle Karusoo „**Agnes, kroonikud ja psühhokroonikud**”, küllap ka seetõttu, et olen oma silmaga näinud Pirgu Arenduskeskuse mälu-sektori lavastusi. Laval tekkis tundlik aegade sild, kui EMTA Lavakunstikooli 31. lennu noored mängisid kroonikuid, elulugude korjajaid Jaak ja Mart Johanson, Marko Matveret, Katrin Saukast ja ka Merle Karusood ennast, ja psühhokroonikutena Kernu mõisa invaliidide kodu patsiente. Katrin Saukase rolliks aga oli koloriitne isiksus Agnes: sanitar Agnes Riima (1914–1995), keda kroonikud tollal, 1987. aastal, küsitlesid ja salvestasid. See tekst liigutab ka lugedes, lisandub avastusi lavalt nähtule. Nii dialoogide kui ka laulusõnade kaudu tekivad mälusillad Karusoo varasemate lavastustega. Ainuüksi laulurida „See on Eesti laul...” toob meelde

Katrin Saukase mängitud Karin Paasi rolli lavastuses „Täieline Eesti Vabariik” (Endla, 1992). Dokumentaalne jäädvustus psühhokroonikutest puudutab mälu- ja ajanärvi, minevikku ja olevikku, mõtestab kujundlikult eesti rahva saatust. Ilmekalt avab elulugude kogumise missiooni järgmine dialoog.

MARKO: Selle võiks ühe lehe peale kokku võtta: sündis, käis koolis, sõi kõhu täis, jäi vanaks ja suri. Tema elus ei ole mitte midagi tähtsat! Miks see oluline on, ma ei saa aru. Miks sa tegeled niisuguse asjaga, mis sa teed sellega?

MERLE: Ei ole päris nii. Või kui ongi täna, pole see alati nii olnud. Kõik inimesed on sündinud Genuas. [...] Sündmus on see, mis muudab tegevuse käiku, eks ole. Ma tahan aru saada, mis kellegi jaoks sündmus on olnud. [...]

MARKO: Aga milleks nii pikad heietused?

MERLE: Sa ei saa otse küsida. Inimesed ei mäleta oma valikuhetki. Ta peab tulema samm-sammult oma eluteed pidi, siis meenub ja siis mõtestub.

Oluline on Karusoo elulooteatri järjepidevus, süvenemise aste, üldistusjõud. Nagu ka tema lavastuses „**Kes ma olen?**”, koolitöös EMTA lavastajaõppe magistrantidega, kes vahendavad oma elulugusid.

Loovisikuid annab kujutada nii ja naa. Üks teatriaasta saladuslikke näitemänge on Urmas Vadi „**Sada grammi taevasina**”, mis on inspireeritud Artur Alliksaare elust ja loomingust. See Vadi tekst on üks viiest algupärase dramaturgia aastaauhinna nominendist. (NB! Jutt on Eesti teatri auhindadest. Kirjanduse sihtkapital annab näitekirjanduse auhinda iga kolme kalendriaasta tagant.) Mitmekihiline näidend autori lavastuses ei anna end üleliia hõlpsalt kätte, ehkki on mänguline ja atraktiivne. Assotsiatiivsetes, ka absurdsetes stseenides aimub Alliksaare aega ja saatust, kuuldub luuleridu, kord otsekohesemalt, kord varjatult. Võrreldes Vadi varasemate näidenditega „Kus sa oled, Juhan Liiv?” (2014) ja „Millest tekivad triibud?” (2020) jääb Alliksaar loojana tabamatu-maks kui ametivennad Liiv ja Vilde. Mingit hingesugulust viirastub-vilksatab filmistsenaariumi, hilisema näitemänguga Vaino Vahingust „Inimene, mängi!” (2008) ja „Hullumaja suvepäevad Vaino Vahingu ainetel” (2012).

Mõnusa vinjetina liitub kirjanikest loodud näitemängudega Urmas Vadi „**Pink**”: naivistlik-pessimistlik-optimistlik lühidraama, milles on kasutatud Jüri Üdi ja Juhan Viidingu tekste. Tegelasteks kaks päkapikku, kes Üdi-Viidingu luuleridu vallatult oma dialoogi poetavad. Kirjutatud on „Pink” Juhan Viidingu mälestuspingi avamise puhuks VII Kirjandustäna festivalil 9. septembril 2023, mil Ago Anderson ja Andrus Vaarik selle Kadriorus mõnuga ette kandsid; avaldatud on tekst Loomingus nr 11.

Näidendeid ilmus Loomingus aastal 2023 kogunisti viies numbris. Kokkusaatusena keskenduvad kõik viis kas kirjanduslikele isiksustele või loovisiksustele. Donald Tombergi „**Hamlet**” (nr 2) viib „Hamleti” tegelaskonna, kaasa arvatud vana kuningas Hamlet, taeva eeskotta kohvi rüüpama ja diskuteerima.

Võiks ehk imestada, kuidas Claudius taeva eeskotta sattus, aga see ei ole põhi-küsimus. Erik Morna kerge kelmustükike „**Poirot ja Türi mehe mõistatus**” (nr 10) pilab seriaalindust. Ja riivab viivuks siinkirjutaja süütunnet või korduma kippu-vat küsimust: kas millalgi jõuavad aastaülevaateisse ka algupärased teleseriaalid ja filmistsenaariumid – ja kas nad peaksidki...? Isemoodi ajast irduva või aja kohal heljuvana mõjub Tõnu Ehasalu monoodia „**Armuvälistus**” (nr 7), keskpunktiks Tšaikovski. Seda lugedes kandus mälusild Urmas Lennuki näidendini „Kui seda metsa ees ei oleks” (2015), kus peategelaseks paruness von Meck. Kõige tuuma-kam, dramaturgiliselt vilunum aja- ja kirjandusloo peegeldus on Toomas Kalli ühevaatuseline näidend „**Kolmevalitsus**” (nr 4), teemaks ajakirja Looming toime-tamine aastatel 1923–1944, tegelasteks kirjamehed. Siin ei puudu paralleel Madis Kõivu „Lõputu kohvijoomisega”. Ain Mäeotsa lavastatud „Kolmevalitsust” mängiti ühel korral Loomingu 100. aastapäeva tähistuseks Vanemuise väikeses majas.

Veel dokumentaalse aluspõhjaga näitemänge. Lavalugu, mis puudutab oma ehedusega, on trükikal Karl Kabanovi (1885–1945, aastast 1937 Karl Kaskneem) päevikutel põhinev „**Minu trükikoda**”, dramatiseerinud ja lavastanud Peeter Volkonski. Päeviku ehedus ja vahenditu jutustamise laad haakub Merle Karu-soo elulooteatriga. Eesti mehe kohanemine erinevate riigikordadega, enese ülestöötamine ja elupõline vaesus, energia ja väsimine, vaikne vaprus ja usta-vus kutsumusele, rahu ja sõja kontrast – see kõik kõnetab tänagi. Traagilisi ja kargeid meenutusi märtsipommitamisest kuulab publik hinge kinni pidades. Karlova Teatri lavastusele lisab ehtsust mängukoht trükimasinate vahel, TYPA keskuses. Andres Mähar pälvis Karl Kabanovi rolli eest parima meespeaosatäitja aastapreemia – koos rollidega Priit Põldma näidendis „Kotka tee taeva all”, mil-lest tuleb veel juttu.

Kohavaimust ja koduloost lähtub Iisaku laululaval etendatud suvelavastus „**Kõik roosid...**”, pildikesi näitleja Helend Peebu elukäigust, pealkirjaks kuulsa „Kerjuse laulu” algussõnad, autor ja lavastaja Rednar Annus. Aga ka Vargamäel mängitud Arlet Palmiste „**Issanda teener**”, elulooline draama ajast, kohast ja inimesest ehk pastor Vello Salumi aasta 1980 Järva-Madise kiriklas. Läbivaks liiniks on vaimuliku vastasseis kahe KGB tüübiga, kel nimeks Kukk ja Tibu. Lee-vaku küla ajalool ja pärimustel põhinev Piret Saul-Gorodilovi „**Leevaku kulla-kaevur**” on samuti kodukandi ja kogukonna suvelavastus. Intriiig nõidusega mõjub üpriski lihtsameelselt, eks olegi tegu pretensioonituma meelelahutusega. Mingil äraspidisel kombel haakus Leevaku seebika-laad Sven Karja „**Naiste-ranna needusega**”: suvine rannapõnevik Karen Orlau novelli „Rannahiidsed” motiividel oli oma võigas-vohava stilistikaga teatriaasta üks drastilisemaid ja kentsakamaid nähtusi.

Veel ühe näidendi Raimond Valgre elukäigust on kirja pannud Mart Sander: „**Peaksime rääkima Raimondist**”. Lavastust pole ma näinud, lugemismuljes jääb näidend trafaretseks, keelelt ja stiililt pealispindseks, no näiteks praegu vörd-sõnana pruugitav „tänud” ei passiks nagu Valgre aega. Uudsust taotleb vormi-

võte, et Raimond ise lavale ei ilmugi, temast räägivad teised; ja et aeg kulgeb Valgre matustest nooruse poole.

Ajastu absurdis kümbleb Kertu Moppeli „**Onu Bella tähestik**”, iseküsimus, kuivõrd on olnud eesmärgiks Onu Bella (kodanikunimega Igor Maasik) fenomeni avada.

Üllatav peategelase valik tõi ETA näidendivõistlusel 2023 esikoha Erki Aule näidendile „**Ellujäämise tõenäosus**”, mille esimene lugemine toimus jõulukuul Tallinna Linnateatris. Akadeemiku, silikatsiidi leiutaja Johannes Hindi (1914–1985) nimi ei ütle nooremale põlvkonnale ilmselt enam midagi. Aule portreteerib Hindi saatuse kaudu tema aega ning liidab erinevad ajatasandid, viib kokku 25-aastase Juku ja 60-aastase Johannese.

Andra Teede „**Varumehed**” seirab humoorikas-iroonilise pilguga eestlaste töötamist Soomes, lavastus valmis Soome Rahvusteatri ja Eesti Draamateatri ühistööna, dialoogid on kahes keeles. Tekst ilmus Eesti Draamateatri „Näidendi-raamatu” sarjas.

Hästi sümpaatne, vaheldusrikas ja pingevaba ümberkäimine dokumentaalse algmaterjaliga rõõmustab Endla teatri lavastuses „**25 °C ja päike**”, lavastus-dramaturg Paul Piik, tekstiloomes on aimatavalt kaasautor ka lavastaja Laura Jaanhold. Saatelause ütleb: „Dramaturg Paul Piik intervjuueeris erinevast soost ja vanusest Eesti inimesi ja uuris, millised hetked, tunded ja pildid seoses suvega südame kiiremini lööma panevad.” Pildikesed Pärnu suvest virgutavad kindlasti publiku samastumisrõõmu, igal aastaajal on seda lavastust muhe vaadata, sest kes meist ei ihkaks igavest suve!

„Kas rühmata andele või anduda rühmale?”

Ses alapealkirjas puudub hinnang. Lihtsalt kiusatus kahmata Alliksaare luule-rida oli äravõitmatu, teadagi seoses luuletaja 100. sünniaastapäevaga, millest tärkas Vadi „Sada grammi taevasina”. Rühmatööna on vaadeldavad õige mitmed tekstid, sellest annab märku autorite loend tiitellehel või ka lisandus „...ja trupp”. Samas tekib kähku kahtlus, kas pole selline liigendus tinglik. Riskin siiski, nimetan mõned tekstid, nii kuis tiitellehed kinnitavad.

„**Vaba(n)dus**”. Tsiteeritud autorid: Eduard Bornhöhe, Jaan Kaplinski, Viivi Luik, Kaur Kender, Eno Raud... ning Maarja Johanna Mägi, Ilo-Ann Saarepera, Martin Kork, Veikko Porkanen, Reimo Sagor, Sven Karja. Kollaaž eestlase vabaduse teemadel, harali monoloogid lavastuslike remarkidega. Oletan, et päriselt ellu ärkas see tekst Tartu Uue Teatri laval.

„**B-koondis**”: Paavo Piik, Paul Piik, Henrik Kalmet ja trupp. Alapealkiri: stseenid keskmise sportlase elust. Skriptis on 22 stseeni või sketši, neli neist jäid lavastusest välja. Taas värvikad, lavastajapilgulised remargid. Äärmiselt spordikauge inimesena ei suuda ma ikka veel hoomata, mis värk Eesti Draamateatri lavale saabunud Kinoteatril spordiga on...

Nähtavasti liigitub rühmatööks ka „**Elajannad**”: passioon kahele näitlejale ja viiele muusikule. Idee autorid: Eva Koldits ja Mingo Rajandi, tekstid: Berit Kaschan, Mingo Rajandi, Mirtel Pohla, Eva Koldits, Jan Kaus, Eero Epner; kasutatud teoseid: Nora Ikstena, „Neitsi õpetus” (tlk Kalev Kalkun); Innocentius III, „Inimolu viletsusest” (tlk Marju Lepajõe); Hollie McNish, „Pressi” (tlk Berit Kaschan). Naiste lood, lugemismuljes erandlikult jõuline, hüpnootiseeriv tekst.

„**Vaatamata kõigele**”: autor ja lavastaja Hanna Junti, lavastusdramaturg Tammet Tuisk. Kasutatud löike Jan Kausi raamatust „Vaade”, Mati Undi romaanist „Sügisball”, prooviprotsessi käigus loodud tekstide ning tõestisündinud lugusid. Theatrumi lavastuse pealkirjas peitub etenduse käigus ilmnev sõnamäng. Võin kinnitada, et see tekst ärkas ellu vaatamisel, ainuüksi lugedes tuleks ise kujutleda, kuidas elustu(k)sid laval stseenid: „A Etüüd teemal: vaatleja ja vaadeldav, B, C ja D Etüüd teemal: vaatleja ja vaadeldav (mul on silmad kukla taga).”

„**Surm**”: Musta Kasti trupitöö, dramaturg Mehis Pihla. *Stand-up*’i stiil, kus tegelased laval iseendina, oma nimedega. Sketširida surma teemal, veel noorepoolsete inimeste (olematust) surmakogemusest.

„**Mure staatuse pärast**”: autorid ja etendajad Kertu Moppel, Elina Reinold, Lauri Kaldoja ja Markus Truup, autor ja dramaturg Maria Lee Liivak. Erinevad tekstid, monoloogid, *podcast*’id. Lugemismulje põhjal kipun kahtlema, kas see kõik kokku üldse vormub dramaturgiaks. Muidugi adun, et niimoodi küsida on praeguses hetkes jube libe tee.

„**Metuusala**”: Jan Kaus, Mihkel Kohava ja trupp (Margaret Sarv, Karol Kuntsel, Rainer Elhi, Maarja Moor, Roos Parmas). Tegevus pendeldab Liivi sõjast XX sajandi algusse. Teatriagentuurile loovutatud tekstiraamat sisaldab eri versioone autorite loomeprotsessist, näiteks: teine ja kolmas osa üheksandast versioonist. Kokku saab teksti 215 lehekülge, ilmselt on eesmärk konkureerida Metuusala elu pikkusega. Tunnistan üles, et mina lugejana andsin heaga alla. Muide, oli veel üks tekst, mis jonnakalt keeldus end mulle avamast: **Ivar Põllu „Tunde-märgid**”. Kardetavasti olen ise juhm, aga ilma lavastust nägemata ei saanud ma tõesti üleüldse pihta, mis asja aetakse, kes on kes jne.

Rühmatööks liigitub ka lavakunstikooli 31. lennu „**Komöödia**”, idee ja lavastus Mart Kangro. Teksti autorid: trupp (16 tudengit), Priit Põldma ja Mart Kangro, dramaturgia: Kalle Tikas, Priit Põldma, Mart Kangro. Etenduse nägemise kogemus, noorte energia, üllatavad kohandumised ja tegevused kumavad ridade vahelt kaasa.

„**Suur veeuputus**”, autorid: Priit Võigemast, Laura Kalle ja Tallinna Linna-teatri trupp (7 näitlejat), dramaturg Laura Kalle. Üks neid lavastusi, mis kuulub Linnateatri repertuaari ja mängulaadi uuendamise (?) programmi. Sketšid kommunaalhuumorist, ka noore abielurahva kohanemisest argirutiiniga. Minu vanune vaatleja end saalis sihtrühma kuuluvana ei tundnud, naersin üpris harva. Erksaks muutis mu Andres Raagi monoloog, kui tema tegelast (näitlejat ennast?) ärritas manitsus „tule oma mugavustsoonist välja”. „Tähendab, nüüd aitab! Mul

tõmbab selline asi sae käima. Mis mugavustsoonist välja? Raisk, ma olen 52-aastane. Raisk, ma olen terve oma elu üritanud mugavustsooni saada. Mille kuradi pärast ma pean sellest välja ronima? Vabatahtlikult.” Sel hetkel samastusin sajaga, minagi ei salli silmaotsaski seda napakat ja äraleierdatud mugavustsooni-fraasi.

Praegu aga mõtlen, et seesinane rühmatööde vaatlus võib vabalt olla mu eba-mugavustsoon ja toimesaamatus. Nii ma siinkohal katkestangi, ehkki lavatekste leidub selles alajaotuses rohkem.

„Kas uuri puurida või puuri uurida?”

Veel kord laenasin vahepealkirjaks Alliksaare „Alternatiive”. Meie aja pinevat tiksumist, sõja ligidust jälgib ja jälitab vast kõige sihiteadlikumalt Julia Augi „**ярусский/maolenvanelane**”, dokumentaallavastus, mida on saatnud vastakas tagasiside, järelikult sõnum toimib ja toimetab publikus edasi. Stseenid Eesti venelastest, kus üheks refrääniks hirm, on vaimusuguluses Bertolt Brechti „Kolmanda impeeriumi hirmu ja viletsusega”, mis on praegu Vene Teatri mängukavas. Augi lavastust ma näinud ei ole, ent tekstide pingeväli kõnetab ka lugedes. Mida paraku ei saa öelda veidralt infantiilse teksti „**Sõda ja rahu**” kohta, autorid Jakub Skrzywanek, Emily Reilly ja trupp.

Aja puudutus, hetkiti lausa põletus ilmneb ka monoloogidest koosnevas tekstis „**Kohver**”, autorid Eero Epner ja Riina Maidre, üks viiest aastaauhinna nominendist. Pealkiri viitab läbivale teemale: põgenemine, lahkumine, kolimine... Kinoteatri lavastuse, mida ma küll ei näinud, avastuslik ja oma ajalooga mängupaik oli Sõmera klubi Kärilas. Tosinkond teksti, Saaremaast Ukrainani, on lugemismuljes mõneti ebaühtlased. Üks neist liigutab südamepõhjani ja toob pisarad silma: ema meenutus pojast, üürikesest lahkuminekust rahuajal, kui kümneaastane poiss suvelaagrisse läks – ja kaks aastat hiljem lahutas nad julmalt sõda. Valus, hell, isiklik pihtimus, üldistus sõja kohutavast ebainimlikkusest.

„Kõigest peab rääkima!”

JULIUS: Aga nagu ütleb Julius: kes ei räägi...

FRIDEBERTA: ... see laulab!

Mikk Jürjensi „**Frideberta**” jõudis Noorsooteatri lavale jõulukuul. Laulev komöödia kartmisest ja muretsemisest, lastele ja täiskasvanutele, on hästi vastu võetud. Jürjensi lavastus pälvis kolleegipreemia ja Salme Reegi nimelise lasteteatri auhinna nominatsiooni: visuaalselt lummas muusikaline rännak loob hirne lahustava turvalise keskkonna. Mari Jürjensi lauludel on õhustikus oluline osa koos sõnumi ja sõnamängulisusega. Muidugi võiks väheke norida, et lugedes mõjub tekst kohati konarlikuna, adressaat ulbib sinna ja tänna, aga see pole põhiline ega eksita kaasa elamast.

Imetore värssnäidend on Indrek Koffi „**Issi**”, teemalt ju tõsine lugu oma pere jaoks kaotsi läinud isast, keda lapsed vapralt otsivad. Tegelaste hulgas lisaks inimestele: trio Paber, tint ja sulg, Pahad mõtted, Hirmutoru, Hommikuvalgus... ETA näidendivõistlusel 2023 ära märgitud näidendi on raamatuna kärmesti ja kaunisti üllitanud kirjastus Härja Tee & proua Kohvi, nüüd jääb vaid oodata lavastust!

Lastenäidendeid lugesin nimekirjas kokku paarikümne ringis, nende seas vanad tuttavad Sipsik, Kunksmoor, Lotte. Olgu nimetatud väikelastele mõeldud „**Lenda-lenda, röövik**”, idee Katri Pekri ja dramaturg Helena Läks: pildiliselt ja ilmekalt kirjutatud lavalugu putukatest ja looduse ringkäigust. Mõnusa ja ajakohase sõnumiga, lugema ja raamatukokku kutsuv on „**Marakratt ja kesköine raamatukogu**”, autor Lauri Räpp.

Täiskasvanute maailma tagasi siirdudes jääb omaette fenomeniks VAT Teatri etendatud „**Vivaarium**”, autor Mihkel Seeder, üks aastaauhinna nominente. Avatekstis lausub Admin: „Mis on Vivaarium? Võimalus ellujäämiseks. Lootus pikale, edukale sümbioosile siin kaunil, sinisel planeedil. [...] Uuenduslik, kõrgtasemeline tehnoloogia. Nullenergia põhimõttel ehitatud, täielikult isetoimiv ja isemajandav kapsel, kuhu inimkond end mõneks ajaks saab sulgeda.” Nutikalt komponeeritud tekstiga osaluslavastuses jagati publik nelja kapslisse nutitelefoni kaudu valikuid sooritades – kas Laimide, Hõbevalgete, Violettide või Türkiiside kapslisse. Demokraatia moondus manipuleerimiseks ja fiaskoni jõuti kõikjal. VAT Teatri kodulehel on võimalus läbi mängida „Tasku-Vivaarium”.

VAT Teatri repertuaari otsingulisust tõestavad teisedki uuslavastused. Füüsilis-tantsuline „**Kabaree. Põrgu**”, Tanel Saare kontseptsioon ja lavastus, inspireeritud Eduard Wiiralti gravüüridest – teksti (veel?) agentuuris pole, aga seda sõnastust oleks huvitav lugeda. Ja teinegi sõnadeta maailm: „**Ballaad loomulikkusest**”, dramaturg Andreas Kübar, lavastaja Joel Väli – sõnatu lavailma kirjeldus viiekümnel leheküljel on köitvam kui laval nähtu.

„Ma teen sulle luulepuust vibu ja valgusekiirest noole.”

Need Nikolai Baturini luuleread kõlavad Priit Põldma näidendis „**Kotka tee taeva all**”, mille autor lavastas Saueaugu teatritalus. „Kotka tee...” on üks algupärase dramaturgia aastaauhinna nominente. Sissejuhatuses on kirjutatud: „Tekstis on kasutatud katkendeid Nikolai Baturini, Fred Jüssi ja Artur Alliksaare loomingust, nende (reisi)kirju ja luulet. Näidendi sündmustik on vaba fiktsioon – kõik situatsioonid ja tegelased on välja mõeldud.” Tõepoolest, teksti on põimitud rändurihingega kirjaniku Baturini luulet ja perekonnale saadetud kirju, aga tervik ei liigitu dokumentaalse isikunäidendi alla. Sünnib iseseisev, isikupärase ja tervikliku dramaturgilise koega lugu isa igatsevatest lastest, üksindusest, üksildusest, läheduse igatsusest, hingesugulusest... Näidendi tekst on pigem napp, ilma lavastaja remarkideta; teksti lugedes ei saa ka aimu nõtketest

ja hetkelistest rollivahetustest, mis muutsid lavastuse ja näitleja ülesanded eriti paeluvaks. Üllatavalt detailitäpne, vaatajas isiklikku äratundmist virgutav on mäng ajatasanditega, ajalikud märksõnad, lapse- ja täiskasvanupõlve vaheldumine sekundiga. Näitlejate tundlikust kvartetist sai aastaauhinna laureaadiks Andres Mähar ja nominendiks Grete Jürgenson, samavõrd olulised osatäitjad tervikus on Sander Roosimägi ja Kaie Mikhelson. „Kotka tee...” on teatriaastas ilus ja õrn sündmus, habras maailm, mida pelgan puutuda suurte ja suureliste kiidusõnadega. Kaasaelamine tegelastele sulandub ühte mõtliku kõrvalpilguga, ilma et osavõtlikkus katkeks. Saladuslikkus sisaldub juba pealkirjas. Nagu ka teksti ühes juhtmotiivis: „Kõik on midagi muud.” Mängupaik Saueaugul lisab oma ainulise kodumõõtme. Kas seda teksti kunagi ja kusagil lavastab ka keegi teine, näitab aeg.

Midagi „Kotka tee...” hingusega ehk võrreldavat tajusin Vootele Ruusmaa lühinäidendis „**Keti viljad**”, määratlusega „afekt ühes vaatuses”, mis ETA näidendivõistlusel pärjati kolmanda auhinnaga. Rakvere Teatris toimus ka esimene lugemine. Tegelasteks ema ja poeg, poja pingestatud sisekõne, mis vaheldub nappide dialoogidega. Lähisuhte okkalisus, leina pingeväli isa surma tõttu. Lakooniline stiil ja juba pealkirjas väljenduv kujundlikkus. Korra jäin mõtlema, kas ja kuidas oleks võimalik ka ema kuuldamatu sisemonoloog lahti kirjutada... Ja mis kõige olulisem: lõpus on lootus, on andestamise võimalus.

Näidendeid, mis ajastupilte pakuvad, leiab mitu. Retroõhustikule pretendeerib Mihkel Tiksi / Urmas Lennuki „**Korvpall on saatanast**”, 1970-ndate lõpu ja 1980-ndate alguse korvpallimaailma stseenide tegevuspaigaks on sportlaste riietusruum. Aga ka Ott Kiluski „**Karateka ja salasamurai**”, muigamisi preentsioonika žanriga „pedagoogiline passioon”, mille puhul annaks õiendada ajastutruuduse, sündmuste antidramaatilise ümberjutustamise või (eba)loogika kallal. Aga säherdune norimine võib tulla absurdiipiiri hägususest või tabamatu- sest. Vastukaaluks minevikule serveerib Karl Koppelmaa „**Küünik**” lähituleviku düstoopiat, pillutades märksõnu, nagu „tõejärgne ajastu” ja „riiklik amet S-V-K”: Sõna-Vabadus-Keskus. „Küünik” ajas mul vaadates juhtme kokku, pusletükkide pildiks ladumine käis üle mõistuse. Nii on mul Koppelmaa tekstidega juhtunud varemgi, ju siis meie veregrupid ei klapi.

Humoorikas-absurdselt (köver)peegeldab olevikku Katrin Pärna „**Luikede järved**”, Musta Kasti suvelavastus Luke mõisa pargis. Teater-teatris-mudel võimaldab enesepila ja -kriitikat. Musta Kasti mängulisusega haakuvad määratlused: „kasti kohandatud klassika” ja „selle suve kõige tantsulisem mittetantsu lavastus”.

Olen nimetanud Eesti Teatriliidu algupärase dramaturgia aastaauhinna viiest nominendist nelja. Jäänud on viies, laureaadiks pärjatud tekst: Urmas Lennuki „**Ääremaal**”, alapealkirjaga „Siiber kinni, siiber lahti...”, mille valus tähendus tuleb ilmsiks alles finaalis. Autori lavastuses ja MTÜ Müüdnud Naer egiidi all mängiti seda suvel Põlvamaal Ihamaru küla kõrtsihoones. Seekord on tõesti tuline

kahju, et lavastus nägemata jäi. Aga kujutlusvõimet käivitab kenasti ka teksti lugemine, remargid on mõjusad, poeetilised. Lennuk arendab siin oma teemat, küla väljasuremine on tal südame peal olnud ammugi, seda kinnitab raamatukaante vahele jõudnud triloogia „Ükskord Eestimaal” (2015), mis koondab tema näidendid „Rongid siin enam ei...”, „Päeva lõpus” ja „Ema oli õunapuu”. „Ääremaal” on tegelasi kolm: Mees, Naine, Haigur. Haigru tegelaskujus, tundlikus lindinimeses, heiastub paralleel Elizabeth Egloffi näidendiga „Luik”, mille Madis Kalmet on Linnateatris lavastanud (1995). Haigruga samas hinguses kõlab diktori refrään-uudis Tallinnas kaduma läinud 41-aastasest Inglit. Paar näidet Lennuki remarkidest, autori vahetekstidest, mis rutiinselt toimiva argipäeva – siibri kinnilahti lükkamise – n-ö õhku tõstab: „Maailm ja aeg liigub oma pöördumatuses. Päev kaob päeva järel ning kukub üle silmapiiri serva lõpmatusse.”; „Keel tõrgub endiselt sõna *kallis* inimese kohta ütlemast. Ta ei taha ju, et inimene oleks kallis selles mõttes, mida tema maailmas kallina tunneb.” Ja lõpp: „Haigur paneb raadio kinni, aga muusika jääb kestma. Muu ei loe. Üks maailm on taas otsa saanud. Haigur ronib käpuli lauale ja kisendab oma hinge välja. Nagu juhtub inimestega, kellel pole enam lootust.”

Kirjutan siia kõrvale Priit Põldma „Kotka tee taeva all” lõpuremargi: „Erik paneb peale vinüüli. Kõlab seesama tšellokontsert. Erik paneb köögis tule põlema, istub isa tooli, süütab piibu, vaatab Mirjamile ja Rolandile järele.”

Ehk kumab siit kahe ääre(tu)maa lõikumispunkt?

Žüriitargad kuulutasid teatriaasta 2023 tragöödiate ja suurte lugude aastaks, ma ei kavatse seda väidet vaidlustada, aga natukene nagu vihuti hüüumärgistan oma linnulennulise ülevaate komöödiatega. Üks täitsa lahe lugemine oli „**Turg**”, Olavi Ruitlase võrokiilne vabaõhonaütemäng oma värvikate karakterite, kentsakate situatsioonide ja vallatleva müstilise kirmesega. Lutsu Teatri suvelavastus, mängupaigaks Lutsu külaplats Põlvamaal. Ühe noorpaari ootamatu saabumine maale käivitab pöörased sündmused. Roberto ja Brigitte on hullemad kui Smuuli suvitajad, elegantne ja „täiesti maavälistest kategooriast” paarike, kelle koera nimeks Bulgakov. Võõrad toovad kohalikule turule oma saatatliku ja globaalse börsihulluse, sõlmivad tehinguid ka tunnetega. Roberto suvatseb poeetiliselt õhata: „Ääremaa üksinduses, maailma serval, unustuse ääre peal korraga sellised helid. Tühjus on inimesi varemgi erakordseid vaimseid teoseid looma inspireerinud.” Ruitlane nagu aasiks oma ääremaa-kuvandiga Lennukit, pööraks ette naerva teatrimaski. Sest Madli, keda Roberto kiidab, laulab oma hinge laule... haigrutele! Õnneks on nõiduse värk ses lavaloo paroodiline ja „Turu” finaalijenka *happy end*’i moodi.

Suvekomöödiade kilda liigitub Aarne Mägi „**Külm supp**” Kuressaare Teatris, autori vabaõhulavastus Laiuse Puhketalu õuel. Perekont tuleb kokku jaanipäeval, näitemängu teema on tuttav meile kõigile, nii saarel kui mandril: jagelused päranduse pärast. Mõni tegelane on välja kukkunud eriti mahlakas, näitlejal on, mida-keda täie mõnuga mängida. Tsipake hämaraks jääb ehk pealkiri „Külm

supp” või selle kujundimaht seoses jaanipäevaga. Omapäraseks muudab lavaloo žanrinihe või -hüpe tegevuse käigus, mis viimaks viib kena puändini. Rahuneva lootuseni, et kord kohtume kõik jaanitulel ega jaga siis enam puid ja maid ja maju, vaid naeratusi ja kallistusi.

Isevärki nihkega on komponeeritud Tiit Palu „**Sorgu tuletorni saladus**”, mille autor lavastas Pärnu Suveteatri publikule tuttavas ja omases saalis – Pärnu Jahtklubi purjekakuuris. Tabav-muigav žanrimääratlus: kriminaaltango. Majakavahi Mihkel Atru (sise)monoloog, mida Sepo Seeman uudse karmusega vahendas, annab loole sünkja avatooni, kriminaalsuse hõngu pluss veel mingi saladuse. Kuni külla saabub Ilse Pill (justkui Jaan Tätte laulus!). Piret Laurimaa elegantse ja paroodilise rollijoonisega daam pöörab žanri pahupidi, spiooni- või armukomöödiaks, mine võta kinni! Viimaks jääbki vaataja hinge magus kahtlusevirvendus. Et kes oli kes, mis oli tõde, mis luiskeluul või soovmõtlemine, kus ja millal üleüldse viibisime koos Atru Mihkliga. Sedalaadi lõpetamatus on hea, virgutab omapäi edasi unelema, kujutlema. Ise oma lugu looma, mis ometigi nähtud ning loetud looga koos võrsub, tärkab, õide puhkeb.

Muudkui aga loo oma lugu läbi üheainsa teatriaasta virvarri või vivaariumi, kus lendasid haigrud ja röövikud, kus nõiad manasid ja panid needuse peale... Kus vaatamata kõigele muretseti staatuse pärast... Tantsiti balletti ja kriminaaltangot, karati kabareekankaani, lauldi hirmud minema, pakiti kohvreid, karjuti hääletult, kuulati muusikat... Unistati, armuti, andestati.

Ta langetab käe, pliiats puudutab paberit.

Samal hetkel nõksatab maailm.

Lõpp.

(Tiit Palu, „Pisuhänd 2”)

Saagu lõpp alguseks!